

A FEUDÁLIS FÖLDTULAJDON FELBOMLÁSA ÉS A PARASZTSÁG TÁRSADALMI DIFFERENCIÁLÓDÁSA JAPÁNBAN

(A szerzőknek a leningrádi V. nemzetközi gazdaságtörténeti kongresszuson 1970-ben fenti címen tartott előadása sokszorosított kivonatából.)

Hogy nyomon követhessük a földtulajdon felbomlásának történelmi folyamatát Japánban, először tanulmányoznunk kell a japán agrárstruktúra átalakulásának különböző korszakait. A feudális korszak végén két fontos agrárreformot hajtottak végre Japánban, melyek radikálisan átalakították az ország gazdasági és társadalmi struktúráját; az első a *Chiso-kaisei* (a földadó reformja) a Meiji császári restauráció (1869) idején, a másik a *Nochi-kaikaku* (az agrárrendszer reformja), melyet közvetlenül a második világháború után vittek keresztül. Mivel a japán agrártörténelemnek ez a két reform a kulcsa, ezeket kell kronológiai kiindulópontnak vennünk, hogy történetileg értékelhessük a japán feudális birtokviszonyok felbomlását.

1. Az első korszak a feudális kor utolsó része, az országnak a Tokugawa shogunok kormányzósága alatti időszak és a Meiji-féle új rezsim bekövetkezése közé esett. A társadalom szervezete ebben a korszakban a feudális birtokviszonyokon alapult, melyeknek sajátos vonásait később fogjuk megvizsgálni. A *daimyo*-k (főurak), akiknek élén a Tokugawa családból származó shogun állt, személyes és reális uralmat gyakoroltak a súlyos szolgáltatásokkal terhelt telkes parasztok fölött. A társadalmi kapcsolatok lényege az úr és paraszt közötti ellentétek sora volt.

2. A második korszak a Meiji-restaurációval kezdődik. A hozzá fűződő, *Chiso-kaisei*-nek nevezett agrárreform, eltörölve a Tokugawa-k feudális és shoguni uralmát, törvényesítette a paraszttulajdont. E reformnak azonban mégsem sikerült teljesen átalakítania a feudális korszakban fennálló társadalmi kapcsolatokat. A feudális földesurak osztályát felváltotta a *jinushi*-nak nevezett parazita földesuraké. Ezek birtokaikat *kosaku*-nak nevezett kisparaszt-bérlőkkel műveltették meg, és bér fejében termésük jelentős részét beszedték. Így a régi feudális rendszer után a félf feudális jellegű jinushi-rendszer következett. E korszak alatt a mezőgazdaság vonalán a termelési viszonyokat a jinushi és kosaku csoportok közötti ellentétek határozzák meg.

3. Közvetlenül a második világháború után létrejött a *Nochi-kaikaku* elnevezésű nagyhorderejű agrárreform. Ez elsöpörte a jinushi rendszert, felدارabolva a jinushi-k nagybirtokait és szétosztva azt a kosaku-k között, akik így kikerültek a félféudális földesurak uralma alól. Ezek a radikális intézkedések egy új osztály kialakulásához vezettek, a többé-kevésbé független parasztbirtokosok osztályához, a mai japán parasztság magját képezve. Az agrárstruktúra ilyen módon történő átalakulása óhatatlanul erős befolyást gyakorolt a háború utáni Japán gazdasági, társadalmi és politikai életére. A japán agrár-struktúra fejlődésének nagy vonalait a 18. századtól kezdve csak vázlatosan rajzoltuk fel, e hármastermészetesen túlságosan leegyszerűsített. Figyelembe kell vennünk az egyik korszakból a másikba való átmenetek sajátos feltételeit. Másrészt alá kell húzni, hogy a Meiji restauráció új utat nyitott a kapitalista termelés gyors fejlődésének, és az 1890–1910-es ipari forradalommal a japán kapitalizmus szilárd alapokat kapott. Az agrárkérdések ezért szükségképpen hozzátartoznak a kapitalizmus születésének e fázisához és ez nem kevésbé bonyolulttá teszi tárgyunk tanulmányozását.

I.

Elsősorban meg fogjuk vizsgálni a Tokugawa shogunok földesúri rendszerének néhány specifikus vonását.

1. Elméletben az ország összes földje a Tokugawa shogun tulajdonát képezte, aki a feudális hierarchia csúcsán foglalt helyet. A terület jelentős része saját uradalmát (tenryo) képezte, a többi a *daimyo*-knak nevezett főuraké volt, akik száma közel háromszázra rúgott. Minden daimyo saját uradalmában (han) élt, melynek nagysága változó volt. Parancsnoksága alatt tartott egy harcosokból (szamuráj) álló hadsereget, akik szintén az uralkodó osztályhoz tartoztak, de csak képletesen voltak földesurak, nem lévén saját földtulajdonuk. Valójában a daimyo fizette őket akár természetben, akár pénzben, katonai vagy közigazgatási jellegű szolgáltatásaikért.

2. Egy főúri birtok minden megművelhető földje paraszti bérlők között volt kiosztva. A nyugati típusú középkori birtokrendszerrel ellentétben, főúri magánkézben itt nem maradt semmi, kivéve az erdőket, a parlagokat, stb. Az 1–2 hektárt meg nem haladó parasztbérletek (és parasztgazdaságok) súlyos szolgáltatásokkal tartoztak a földesúrnak, amit mindig természetben hajtottak be (többnyire rizsben). A szolgáltatások mértéke a Tokugawa-k korszaka elején gyakran a termés 40–60%-a volt, a 19. században általában

30–40 %. A termelési ágak közül a legfontosabb, a rizs megkívánta, hogy a termelők munkáját közös alapokon szervezzék meg. Innen adódik a parasztok gazdasági és társadalmi életének erősen közösségi jellege, ami elősegítette a lázadások kitörését. Másrészt a földesúr hasznot húzott a falvak ilyen természetű szervezettségéből, megkövetelve, hogy a közösség legyen felelős a járadékok beszolgáltatásáért.

Ahogy Marc Bloch helyesen megjegyezte, az agrárforradalom épp úgy elválaszthatatlan volt a feudális birtokrendszerrel, mint ahogy a sztrájk együttjárója volt a nagy kapitalista vállalkozásoknak. Valójában a Tokugawák hosszú földesúri és shoguni uralma alatt állandóak voltak a parasztfelkelések. I. Kókusho japán gazdaságtörténész 1937-ben, megpróbálva a parasztlázadások kronológiáját megállapítani, az 1603-tól 1867-ig tartó korszakra 1.240-et állapított meg. Egy újabb felmérésben K. Aoki a tokiói egyetemről 270 év alatt (1590-től 1867-ig) 2.809 kifejezetten paraszti jellegű felkelést mutat ki, sőt 3.804-et, ha hozzáadjuk a kissé más típusú népi megmozdulásokat is, mint pl. a városi forrongásokat, melyek néha összekapcsolódtak a parasztlázadásokkal.

A 18. sz. végén új jelenség tűnik fel: a rizstermelés hozamának emelkedése és új termelési ágak jelentős elterjedése, így a gyapoté, a repcéé, és a selyemhernyó-tenyésztése. Röviden, az agrártermelés fejlődését és a kereskedelmi forgalom fellendülését észlelhetjük. Ezt mindenképpen ki kell emelnünk. Valójában a paraszti gazdálkodás fejlődésének e fázisában a parasztság bizonyos polarizációját látjuk kikristályosodni: a paraszti közösségen belül, az élen kialakul a nagygazdák egy kis csoportja, akik gyakran a nem-termelő földbirtokosok csoportjába kerülnek át, és a ranglétra alján, a *mizunomi*-nak (vízivók) nevezett szegény parasztok rétege, akiket megfosztottak földjüktől, mert adósságaik annyira felgyűltek. Így a falusi közösség összetartása meginog és magán a falun belül is egyre gyakoribbá válnak az összeütközések. Ez a másodlagos ellentétek születésének korszaka, azok mellett az antagonizmusok mellett, melyek a földesurat és a parasztságot egészét állították szembe egymással.

Másrészt a mezőgazdasági termékek kereskedelmi forgalma fellendülésével létrejön a monopóliumokkal rendelkező nagykereskedők kiváltságos csoportja, a *kabu-nakoma* (a kereskedők céhe), mely a shogun vagy a földesurak által védve, kezdi elkaparintani a kereskedelmi forgalom teljes hasznát. Ezek érdekei ellentétben álltak a falusi kereskedők, vagy a gazdag parasztok érdekeivel, akik mezőgazdasági termékeiket adták el. Így az egymás közötti, a kereskedelmi monopóliumokkal kapcsolatos konfliktusok is megsokszorozódtak.

1854 óta a külföldi hatalmak állandó nyomása arra kényszerítette a shogunátus kormányzatát, hogy apránként megnyissa a kikötőket a nemzetközi kereskedelem számára. Ez a nyitás még súlyosabbá tette a tradicionális gazdasági struktúra ellentmondásait. Ennek következtében újabb parasztfelkelések lángolnak fel. 1866–67-ben szegényparasztokból alakult bandák, akik magukat igen kifejezően *vonaoshi* (a világ megjavítói)-nak nevezték, támadásokat intéztek a „hatalmasok” ellen, akik hasznot húztak a kikötők megnyitásából. E népi mozgalmakra támaszkodtak azok a reformhullámok, melyeknek szíveit elsősorban az alacsonyabb samuráj-rétegből toborozták; 1868-ban végül is megdöntötték a Tokugawa-k rendszerét és hatalomra segítették Meiji császár kormányzatát.

II.

A Meiji-restauráció korszakának agrár-problémáit már sokszor tanulmányozták. Most tehát csak legfőbb vonásai ismertetésére szorítkozunk.

1. A Tokugawá-k shogunátusának lerombolásával kezdődik az új, Meiji-rendszer. 1873–81-i agrárreformjával (*Chiso-kaisei*, a földadó reformja) megszünteti a régi földesúri adókat és a parasztföldeket paraszt-magánbirtokokká alakítja át. A régi földbirtokosokat az állam kártalanította, minden új földtulajdonosra földadót (*chiso*) vetve ki, mely ezüstben volt fizetendő, és 3 %-át képezte annak az értéknek, melyre földjüket becsülték. Így történt, hogy a földesúri természetbeni járadékokat teljesen és véglegesen eltörölték. Ennek ellenére az ezeket helyettesítő új földadó csaknem azonos súllyal nehezedett a paraszt tulajdonosokra. Lényegében mezőgazdasági termelésük 34 %-ának felelt meg. A parasztok szemében tehát ez a reform nem gazdasági és társadalmi felszabadulásnak tűnt, hanem egyszerű becsapásnak.

2. Ez a Meiji-reform minden bizonnyal módosította a parasztok jogi helyzetét, de semmiféle rendelkezést nem hozott, hogy a parasztok valóban szabadok és függetlenek legyenek. A régi kiváltságosok földjeit sem fel nem osztották, sem el nem adták a parasztoknak, ahogy az a francia forradalom idején történt. Azok a szegényparasztok tehát, akiknek nem volt földjük, ahogy azelőtt, ezután is csak apró kis parcellákat művelhettek. Ami még súlyosabb volt, az állam elkobozta azokat az erdőket és parlagokat, melyek azelőtt közösségi javaknak számítottak. Ez a paraszt-tömegek elégedetlenségét vonta maga után.

3. Fel kell figyelniünk e reform egy másik társadalmi vonatkozására:

ettől a korszaktól kezdve a japán parasztság összetétele már nem volt többé homogén. Ahogy láttuk, a paraszti közösségen belül már előbb is létrejött bizonyos polarizáció, a Tokugawá-k feudális és shoguni uralma idején. A legfelsőbb régiókban helyezkedtek el a nagyparasztnok, akik a nem-termelő, parazita birtokosok rétegébe mentek át, és legalul a szegény parasztnok, akik földjeiktől megfosztatva, a nyomorult kisparasztbérleők (kosaku) sorába szorultak. A Tokugawa korszak vége felé az ún. *jinushi*-birtokok az ország megművelt földterületének már 30 %-át képezték. Az új Meiji-kormányzat hivatalosan elismerte a *jinushi*-k és *kosaku*-k kapcsolatát és a *jinushi*-k attól kezdve törvényes jogot kaptak rá, hogy természetben (rizsben) haszonbért szedjenek be, ami általában a kisparaszt-*kosaku*-k egész termése 30–40 %-át tette ki.

A *jinushi* földjét maximum 1–2 hektárnyi kis gazdaságokra osztja fel, és azt idővel bérbeadja kis *kosaku*-parasztnoknak, akik maguk dolgoznak és a *jinushi*-nak fizetségképp majdnem a teljes terméstöbbletüket be kell adniuk. Így történt, hogy a mezőgazdasági termékek áruvá és pénzzé váló átalakulása a helyi vagy országos piacokon kizárólag a *jinushi*-k kezén ment végbe. Mivel a Meiji-féle restauráció nem rombolta le teljesen a feudális termelési viszonyokat a mezőgazdaságban, a japán parasztság differenciálódása nem a szabad, fizetett munkások és kapitalisták közötti megosztás, hanem inkább a parazita *jinushi* földtulajdonosok és a földhöz kötött kisparaszttermelők közötti ellentétek felé mutatott.

A Meiji-restaurációnak köszönhetően a *jinushi*-k lettek a valódi földtulajdonosok, anélkül azonban, hogy bármi közös vonásuk lett volna az angol *landlord*-okkal, akik bérbeadták földjeiket a „kapitalista bérlőgazdálkodóknak”, mert maguk is mezőgazdasági vállalkozók voltak, és fizetett munkásokat alkalmaztak. Ugyancsak semmi közös vonásuk nem volt a kelet-európai *Gutsherr*-ekkel vagy *Junker*-ekkel, akik közvetlenül művelték uradalmaikat vagy nagybirtokaikat, robotoló parasztaik munkájával. Így történt, hogy a japán mezőgazdaságban nem jutott hely sem a kapitalista termelés, sem a földbirtoktulajdon modern formáinak kialakítására. Azt mondhatjuk, hogy Japánban a parasztság körében nem találhatjuk meg az árucserén alapuló szabad gazdasági fejlődést, vagy a parasztermelés „kispolgári gazdaságát”, hogy E.A. Kosminsky plasztikus kifejezését használjuk, aki a termelési módoknak a feudalizmusból a kapitalizmusba való átmenetében ezt fontos pontnak tartja.

III.

A Meiji-korszak pénzgazdálkodási és kereskedelmi fejlődéséből hasznot húzva, a jinushi-földtulajdon, melyet a Meiji agrárreform törvényesen szentesített, gyorsan terjedt és alapját képezte Japán gazdasági és társadalmi felépítményének egészen a második világháborúig. A Meiji-korszak kezdetén a megművelt földterület 30 %-át, 1887-ben 40 %-át és 1905-ben csaknem 50 %-át teszi ki.

Másrészt megjegyzendő, hogy a Meiji-korszak abszolutista államának védett kapitalista vállalkozásai hasznot húztak a szegényparaszt-családokból eredő munkásosztály alacsony fizetéseiből, akiket gazdaságilag nem szabadított fel a Meiji-korszak agrárreformja. Itt szoros, organikus összefüggést láthatunk a japán kapitalizmus alacsony bérei és a jinushi-rendszer magas földadója között. Így történt, hogy az iparosodás egy nagykereskedőkből álló, kiváltságokat élvező, monopolista vállalkozó nagypolgárság (*zaibatsu*) és a jinushi nagybirtokosok oligarchikus uralma alatt ment végbe, anélkül, hogy felszabadították volna a független parasztokat, vagy a kis, vagy közép áru-termelőket szabadon hagyták volna fejlődni. A japán kapitalizmus tehát kezdetétől fogva oligarchikus és monopolisztikus jelleget öltött, anélkül, hogy teret engedett volna az egyéni tőke szabad versenyének, ami a gazdasági liberalizmus alapja.

Az első világháború kitörése azonban fordulóponthoz vezetett a japán kapitalizmus fejlődésében és a jinushi földtulajdon-rendszerben egyaránt. Attól kezdve számos nagy kapitalista vállalkozás létrejöttének lehetünk tanúi. A munka-konfliktusok sokasodnak és szakszervezetek jönnek létre. A szocialista eszmék befolyása érezhetővé kezd válni, a kormánysszervek szigorú elnyomása ellenére. A munkásmozgalmak e fejlődésével párhuzamosan, bár bizonyos késéssel, kisparaszt-bérlők mozgalmi, a jinushi-nagybirtokosokkal szembeni követeléseikkel, is kezdenek szerveződni.

A japán militarizmus végleges veresége 1945 augusztusában új korszak kezdetét jelzi az ország történetében. A demokratizálódás folyamatában, mely közvetlenül a háború után a japán társadalom minden területén megindult, az agrárreform kulcskérdést jelent, lévén, hogy a félféudális jinushiföldbirtokrendszer Japán egész gazdasági és társadalmi struktúráját meghatározta. Az új japán kormány, a megszálló hadsereg rendelkezéseire és a katonai rezsim igája alól megszabaduló ország demokratikus mozgalmi nyomására 1945–50-ben agrárreformot hajtott végre (*Nochi-kaikaku*, a mezőgazdasági földreform), mely radikálisan átalakította a japán birtokrendszer formáit és az agrárstruktúráját.

E reform részleteit most nincs mód ismertetni, de a megváltás műveletei 1946 októberében megkezdődtek és végül közel kétmillió hektárnyi jinushi földbirtokot a művelhető földből az állam visszaváltott és alacsony áron felosztott a kosaku-kisparaszt bérlők között. Ez az ország művelhető földterületének 2/5-ét képezi. A művelet elég gyorsan ment végbe. Még 1948 előtt 90 %-ban lezajlott. A jinushi földbirtokterület, mely 1945-ben, kevéssel az agrárreform előtt, a megművelt földterületek 45.9 %-át jelentette, a reform után már csak e terület 10 %-át tette ki. Az agrár-reform tehát történelmi szerepet játszott, teljesen lerombolva a félf feudális-jellegű jinushi-rendszert, és többé kevésbé független paraszt-birtokos réteget hozva létre (*jisakuno*). E legutolsó reform fő célja volt „a feudális terhektől több évszázadon keresztül elnyomott japán parasztnak felszabadítása”, mint Japán háború utáni demokratikus forradalmának alapja.